

O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi
Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси

ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ

О'ЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЙОТИ

1 / 2013

СОДЕРЖАНИЕ

Языкознание

Н. Махмудов. Сравнения и национальный образ.....	3
М. Эрназарова. Экстралингвистические факторы речевой реализации грамматического значения.....	8
Г. Жуманазарова. Изучение языка народных достов.....	13
572-летие Амишера Навои	
М. Асадов. Художественные особенности "Соқийнома" Навои.....	20
К. Эрташев. Трагедия междоусобственных отношений в "Тарихи мулуки Аҷам".....	25
Н. Бекова. Традиция и своеобразие в "Ситтаи зарурия".....	29
А. Эшонбоев. Биография Амишера Навои.....	32
А. Казиходжа. Об одной пригласе в "Хайрат ул-аброр".....	36
Б. Радабова. Взгляды Навои на собственность.....	42
Б. Юсуф. Лингвонимы в произведениях Навои.....	45
Научные сообщения	
А. Саахи. Бабур и нақшбанди.....	50
Б. Мирзаева. Наблюдения Хадй Зарифа по одному дастану.....	55
М. Хасанова. Традиции написания касида в первой половине XV века.....	59
Ю. Эшматова. Внутренний монолог и изображение психологизма.....	61
О. Еункюнг. Мотив стрельбы из лука в поэмах "Алпамыш" и "Ажумонт".....	64
О. Таджибаева. О прозаическом пересказе "Сади Искандари".....	67
Р. Дажмаев. Образ Павлина в "Лисон ул-тайр".....	70
Г. Алгамходжаева. Тема родины в творчестве Бабура.....	73
Г. Куйлиева. Самообразия жанра трилогии.....	75
Ф. Ибрагимова. Лингвополитическое особенности диалогического антиалимпсиса.....	80
М. Хакимова. Причины обогащения словарного состава абстрактными словами.....	81
Ш. Сиддыкова. Несобственно-прямая речь в речевой коммуникации.....	85
Б. Туйчибаев. Выражение понятия пола в народном языке.....	87
Ш. Таниева. Место фразеологизмов в системе устойчивых словосочетаний.....	90
Н. Хаджимусаева. Семантико-стилистические особенности числительных в дастане "Ораину".....	94
И. Эрматов. Расширение и сужение значения в лингвистических терминах.....	97
Э. Умаров. Мастерство Навои в употреблении фраз.....	100
Г. Пирназарова. Об этнографических особенностях имен.....	101
Детели науки	
Н. Махмудов, Б. Юлдашев. Раҳмагулма Кунгуров.....	104
Р. Баракаев, Э. Очидов. Зухриддин Исамиддинов.....	107
Наследие	
А. Турдалиев. Ещё об одном рукописном источнике из наследия Мухйи Мухйи. Газел. Мухаммасы.....	110
Обсуждение. Дискуссия	
Н. Дажмаходжа. Знаете ли вы! 101-значение?.....	115
Научная жизнь	
Э. Очидов. Конференция навоиведов.....	120
Камил Иمامов.....	121
Тарбай Худайбергенов.....	123
Авторы.....	123

N. Mahin
M. Erna
speech
G. Juma

M. Asad
Q. Erga
mulh
N. Bek
A. Eshc
A. Qoz
B. Raja
B. Yust

D. Sal
B. Mir
M. Na
Yu. Es
O. To
R. Jun
G. A'
G. Qu
F. Ib
M. Na
Sh. Si
B. To
Sh. G
N. H
P
I. Er
E. U
G. P

N. N
R. B
A. T
M
N. I
E.
K
N
T

Ёзувчи бадий матнда антиэллиптик конструкцияни қўлаб, фикрнинг барча ёки тегишли унсурларини таъкидлайди, бунда баъзан ёзувчига антиэллипсиснинг ўзи етарли эмасдай туюлади ва мазкур таъкидни янада сезиларли бўлиши учун тасвирда ҳам айтиб ўтади. Масалан:

...Хайдовчи пешойна тепасидаги кўзгу орқали Йигиталига қараб олди-да:

– Буларнинг ичида нима қилиб юрибсиз, тоға? – деди..

Унинг “булар” деб бетисанд гапиргани Йигиталига малол келди. Шу сабабли “булар” сўзига атайин урғу бериб, жавоб қайтарди:

– Булар менинг қимматли қўшнилариим. Иссизим ҳам, совуғим ҳам шулар билан эди (Т.Малик, “Шайтанат”)

Кўриниб турганидай, Булар менинг қимматли қўшнилариим конструкциясидаги антиэллипсисга кўра эга позициясидаги булар сўзи таъкид олган, аммо ёзувчи айти пайтда бу сўзга урғу берилаётганини ҳам айтиб ўтган.

Айтиш мумкинки, антиэллиптик конструкцияларда субъектив-модал муносабатлар алоҳида таъкид билан ифодаланади. Бунда, албатта, эмоционаллик ифодаловчи оҳангнинг мавжудлигини ҳам эътибордан соқит қилиб бўлмайди. Бундай субъектив-модал муносабатлар орасида кино-кесатик алоҳида ўрин тутаяди. Бу маънонинг антиэллиптик конструкцияларда кучли тарздаги таъкид билан ифодаланиши жиддий лингвопоэтик қиммат касб этади. Масалан:

Туробжоннинг боши говлаб, кўзи тинди.

– Утган бозор кунни еган анорингни ўйнашинг олиб келганмиди?

– Ўйнашим олиб келган эди! (А.Қаҳҳор, “Анор”)

Бу парчадаги Ўйнашим олиб келган эди шаклидаги конструкцияда жуда кучли киноя ифодаланган, бу киноя таъсирида Туробжон тамоман ўзини идора қилолмай қолади. Сўроқ репликадаги бўлақларнинг жавоб репликада такрорланиши (бу ўринда тўлдирувчи такрорланмаган) кесатикнинг кескинлигини таъминлаган.

Умуман, диалогик антиэллипсис бадий матнда турли лингвопоэтик вазифаларни бажаради. Диалогик антиэллипсис бадий матнда эмоционаллик-экспрессивликни таъминлашга, турли маъно нозикликларини ифодалашга, бадий матн эстетик таъсирчанлигини оширишга хизмат қилади. Бу тўғридан-тўғри муаллиф услуби билан ҳам алоқадордир. Кўпинча қаҳрамонлар характер-хусусиятини ёритишда муаллиф бадий матнда айнан диалогик антиэллипсисдан фойдаланиш орқали ўз олдига қўйган бадий мақсадига эришади. Шунинг ҳам яна бир бор таъкидлаш жоизки, бадий матнларда диалогик антиэллипсислар монологик антиэллипсисларга қараганда кам частоталилиги билан фарқ қилади.

Resumes

Fazilat Ibragimova's article under the title of “Lingvopoetic peculiarities of dialogic antiellipsis” is analyzed tasks of this feature in the artistic text.

Муҳайё ҲАКИМОВА

ЛУҒАТ ТАРКИБИНИНГ АБСТРАКТ СЎЗЛАР БИЛАН БОЙИШ САБАБЛАРИ

Луғат таркиби тилнинг доимо ўзгариб турувчи, энг сезгир соҳаси бўлиб, унда тил эгалари ҳаётидаги барча ўзгаришлар, жумладан, ақлий салоҳиятининг ривожланиши, фикрлаш тараққиёти ҳам ўз аксини топади. Луғат таркиби янги ўрганилган реалликлар, кашф қилинган артефактлар

номи билан бирга домий равишда абстракт сўзлар ҳисобига бойиб боради. Тил тарихига асосланиб айтиш мумкинки, тил тараққиётининг дастлабки даврларида луғат таркиби, асосан, конкрет сўзлардан ташкил топган бўлса, кейинчалик эса абстракт сўзлар билан бойиб борди.

“Тил тарихи инсоният абстракциялаш ва умумлаштириш фаолиятининг доимий ривожланишидан дарак беради. Ижтимоий тараққиёти нисбатан қуйироқ босқичда бўлгани халқлар тилида сақланган хусусиятлар уларнинг абстракциялаш ва умумлаштириш фаолияти замонавий инсонларникидан фарқ қилишидан далолат беради”¹. Масалан, эскимос тилида абстракт сўзлар жуда кам бўлгани ҳолда, муз ва қорнинг ҳар хил турларини номлаш учун қирққа яқин сўзлар мавжуд: *Aput* – “ерда ётган қор”, *qana* – “ёғайтган қор”, *pigsiroq* – “довул пайтидаги қор”, *qimiqsiq* – “қор уюми” тушунчалари учун қўлланади².

Инглиз тадқиқотчиси Эйрнинг ёзишича, австралиялик аборигенлар тилида дарахт, балиқ, қуш каби тур номлари мавжуд эмас. Уларда фақат дарахт, балиқ, қушларнинг ҳар бир хиллари учун алоҳида номлар мавжуд. Янги Зеландиянинг Маори қабиласи ҳақида Леви Брюль шундай ёзади: “Улар эркак ва аёл дарахтларнинг муайян турларини атовчи бир қанча номларга эга. Улар дарахтларнинг ўсиш жараёнида барглари ҳажми ўзгариши билан боғлиқ турли даврларидаги кўринишларини алоҳида номлар билан атайдилар. Улар яна дарахт гулларининг махсус номларига, очилиб улгурмаган барг ва мева-ларнинг алоҳида номларига эга...”³.

Маълум бўладики, тил тараққиётининг дастлабки босқичида, сўзлар, асосан, тор ҳажмли конкрет тушунчаларни ифодалаган. Уларнинг луғат таркибида абстракт сўзлар мавжуд бўлмаган. Эйрнинг тадқиқотларига яна мурожаат қиладиган бўлсак, “Тасманияликларда ажратилган, абстракт (отвлеченный) тушунчалар мавжуд эмас эди... Улар “қаттиқ”, “тинч”, “қайноқ”, “совуқ”, “узун”, “қисқа”, “думалоқ” каби тушунчаларни ажратиш қобилиятига эга эмас эдилар. Улар “қаттиқ” тушунчасини ифодалаш учун “тош каби”, “узун” тушунчаси учун “узуноёқ”, “думалоқ” тушунчаси учун “ой каби” бирикмаларини қўллашган”⁴.

Инсоният белги ва муносабатларни ташувчисидан алоҳида тафаккур қилиш қобилиятига эга бўлиши билан тилда энг элементар абстракт сўзлар пайдо бўла бошлади. Булар, асосан, кундалик ҳаётдаги ҳодисалар ва доимий эҳтиёждаги предметларнинг муҳим белгиларини ажратиш билан ҳосил қилинган сўзлардир: *совуқ*, *иссиқ*, *қаттиқ*, *узун*, *қисқа* каби. Бу каби содда абстракцияларда ажратилган белги сезги органларимиз орқали идрок этиладики, совуқлик, иссиқлик, қаттиқлик тери орқали, узун-қисқалик белгилари эса кўз орқали билинади. Тараққиётнинг нисбатан кейинроқ босқичларида предметнинг белги ва муносабатлари алоҳида моҳият сифатида талқин қилиниши оқибатида фақат фикран англанадиган белгилар ажратилди ва абстракция даражаси юқори бўлган абстракт сўзлар шакллана бошлади: *ҳаёт*, *умр*, *ўлим*, *тезлик*, *ўлчов*, *бахт*, *қувонч*, *газаб*, *севги*, *муҳаббат* каби. Ҳозирги шиддатли ва тараққий этган замонавий ҳаётимизда кўплаб абстракт сўзлар неологизм сифатида вужудга келмоқда ва янгилик бўёғини йўқотиб, умумистеъмол лексикага айланиб бормоқда: *глобаллашув*, *ҳамжиҳатлик*, *маънавият*, *мафкура*, *шибилармонлик*, *тадбиркорлик*, *мобиллик*, *тезкорлик*. Шундан келиб чиқиб айтиш мумкинки, тил

¹ Горский Д. П. Вопросы абстракции и образования понятий. М., 1961. С. 151.

² Потанина О. С. Способы языковой реализации абстрактных понятий в диалектах хантыйского языка. КД. Томск, 2006. С. 73.

³ Бу ҳақда қаранг: Горский Д. П. Вопросы абстракции и образования понятий. С. 152.

⁴ Уша асар. 153-бет.

тараққий этиб борган сари тор тушунчаларни ифодаловчи конкрет сўзлар сони тобора камайиб, абстракт сўзлар сони кўпайиб боради. Энг ривожланган тилларда абстракт сўзлар сони камроқ тараққий этган тилларга нисбатан кўпроқ бўлади. Ёки муайян тилда абстракт сўзларнинг кўплиги мазкур тил эгалари бўлган халқнинг чуқур салоҳиятга, юксак маънавиятга эга эканлигини кўрсатади.

Одамларнинг оламни ва ўзини англаш жараёнларининг чуқурлашуви, жамиятда ахлоқий меъёрларнинг, диний дунёқарашнинг вужудга келиши, этик, эстетик маданиятнинг шаклланиши тил луғат таркибига абстракт сўзларни олиб кирган бўлса, бу жараёнларнинг доимий давом этиши ва тадрижий тарзда мураккаблашуви лексикани узлуксиз тарзда абстракт сўзлар билан бойишига сабаб бўлади. Демак, тил луғат таркибининг абстракт сўзлар билан бойиб боришига асосий сабаб – инсон омили, антропоцентрик омил экан.

Антропоцентрик принцип тилшуносликда, асосан, методологик аспектда, илмий тадқиқот принципи сифатида ўз ўрнига эга бўлиб бормоқда. Унга кўра, эгасидан алоҳидаланиб атрофлича ўрганилган тил ва унинг бирликлари инсон билан бирга тадқиқ этилади. Лисоний объектлар, аввало, инсон ва унинг ҳаётий фаолияти учун қандай аҳамиятга эга эканлиги, шахннинг тараққиёти ва мукаммаллашувидаги вазифалари нуқтаи назаридан ўрганилади. Антропоцентрик принципга асосланган нарса-ҳодисаларнинг тадқиқи ва таҳлилининг диққат марказида инсон бўлиб, у тадқиқотнинг истиқболи ҳамда сўнги мақсадини белгилаб беради. Мазкур принцип барча илмий тадқиқотларнинг назарий асосларининг юқори чўққисига инсонни кўйиш тамойилига асосланган. Антропоцентрик принцип дастлаб В.фон Гумбольдтнинг лингвофалсафий концепциясида ишлаб чиқилган бўлиб, олим тил “ташқи олам ҳодисалари ва одамнинг ички олами ўртасидаги оламдир”⁵, деб ёзган эди. XX асрнинг биринчи ярмида тилнинг структур тарзда таҳлил этилишининг оммалашуви натижасида Гумбольдтнинг юқоридаги фикрлари илмий ишларда ўз тасдиғини топмади. Лекин XX асрнинг охирига бориб С.Г.Воркачев айтганидек, “гуманитар фанларнинг илмий парадигмаларидаги ўзгаришлар жараёнида антропологик ғояларга тилшунослик методологиясида марказий ўринга эгаллик ҳуқуқини қайтарган ҳолда, маятник орқа томонга қараб ҳаракат қила бошлади”⁶.

Ҳозирги кунга келиб тилшуносликда антропоцентрик омил ўз ўрнига эга бўлдики, бунинг оқибатида лисоний методология антропоцентрик принцип билан бойиши, когнитив тилшунослик, психоллингвистика, лингвокультурология каби соҳалар тил ҳодисаларини “тилнинг ичида” эмас, балки тил эгалари билан муносабатлари асосида тадқиқ қилмоқдалар.

Инсон омилнинг тилдаги аҳамияти ҳақида гапирганимизда, оламнинг лисоний манзарасининг доимий ўзгариши, инсон онгининг маҳсули бўлган моҳиятларнинг тилда вужудга келиши каби масалалар ҳам назарда тутилади. Бу эса инсон онгининг шиддатли тараққиёти билан боғлиқ. Тил инсониятнинг ташқи ва ички оламини қандай бўлса, шундай акс этиришига уринар экан, инсоннинг тажриба, малака, билимининг узлуксиз ошиши натижасида оламнинг лисоний манзараси ҳам тубдан ўзгарди. Унда инсоннинг оламини ва ўзини англаши, ўзлаштириши ва ўзгартириши билан боғлиқ барча янгиликлар акс этади. Борлиқни ўрганишда янги кашф қилинган реалликлар, инсоннинг турли фаолияти натижасида яратилган артефактлар, ақлий ва руҳий оламимизнинг такомиллашуви асосида онда муайян когнитив структура-

⁵ Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М., 1984. С. 304.

⁶ Бу ҳақда қаранг: Брико т н и н а Л. В. Специфика семантики абстрактных имен качества и ее экспликация в синтаксисе. КД. Барнаул, 2005. С. 59

лар шаклланади. Улар эса, ўз навбатида, тилда ўз номланишларига эга бўлади.

Сўнги йигирма йил ичида барча тиллар қатори ўзбек тилининг лугат таркиби ҳам сифат жиҳатдан ўзига хос неологизмлар, нутқимиз эса янги окказионализмлар билан бойиб борди. Неологизмларнинг салмоқли қисми эса абстракт сўзлар ҳисобига тўғри келади. Бугунги кунда инсон онгининг тез тараққий этиши билан бирга, олам ва одам ҳақидаги фикрларимиз, билимларимиз ҳам мураккаблашиб бормоқда. Тилда эса мураккаб билим ва тушунчаларимизни ифодалайдиган лексик бирликлар, жумладан, абстракт неологизмлар пайдо бўлмоқда. Бу мураккаблик неологизм сўзларнинг семантик структурасида ҳам ўз ифодасини топадики, бу сўзда аксланаётган тушунчавий, ақлий, когнитив структураларнинг такомиллашганини яна бир қарра исботлайди. Мустақиллик даврининг дастлабки йилларида неологизм сифатида қаралган, ҳозирги кунда эса тил лугат таркибидан мустаҳкам ўрин эгаллаган *маънавият*, *баркамоллик*, *тадбиркорлик*, *ишбилармонлик*, *мобиллик*, *ипотека* каби абстракт сўзларнинг мураккаб семантикасига назар ташласак, мазкур сўзлар семантикасига йиғиқ пропозиция, яширин предикацияни юклаш ҳолатларини кўриш мумкин. Мисол учун, *маънавият* лексемасининг мураккаб семантикага эгаллиги қуйидаги фикрда яққол кўринади: “маънавият – инсонни руҳан покланиш, қалбан улғайишга чорлайдиган, одамнинг ички дунёси, иродасини бақувват, иймон-этиқодини бутун қиладиган, виждонини уйғотадиган беқиёс куч, унинг барча қарашларининг мезонидир”⁷. *Ишбилармонлик* лексемасининг эса семантик юки сўз бирикмасининг семантик юкидан ҳам кўпроқдир: ишнинг кўзини биладиган, кўп ишга ақли етиб удалайдиган кишига хос хусусият, хатти-ҳаракат, ҳолат. Бу каби мураккаб семантикали абстракт сўзларнинг шаклланиши тез тараққий этаётган, шиддатли замонда катта маълумотларни кичик тил бирликлари ёрдамида ифодалаш заруриятидан келиб чиқади.

Брикотнина таъкидлаганидек, ҳар кунги ҳаётимизга бевосита кузатишдаги оламимиздан фарқли оламлар ҳақидаги ахборотларнинг кириб келиши ҳам лугат бойлигимизни абстракт сўзлар билан тўлдиради⁸. Техника тараққиёти даврида ойинаи жаҳон, интернет орқали доимий равишда дунёнинг хоҳлаган нуқтасидан тасвирлар, маълумотлар олинмоқда, космонавтиканинг сўнги ютуқлари асосида коинотдаги ўзлаштиришлар мунтазам равишда ахборот воситаларида узатилмоқда, техниканинг имкониятлари ёрдамида афсонавий ва виртуаль кино, видео маҳсулотлари ҳаётимизга кириб келди. Бу маълумотларни ўзлаштириш, узоқдаги оламларни англаш эса инсондан кўпроқ абстракт мушоҳадани талаб қиладди. Абстракт мушоҳада натижасида эса абстракт сўзлар шаклланади. *Онлайн*, *виртуал*, *виртуоз* каби абстракт сўзлар шулар жумласидандир.

Инсоният цивилизацияси нафақат фан-техника тараққиёти билан, балки маънавий баркамоллик, ахлоқий етуклик, руҳий поклик каби категориялар билан ҳам белгиланадики, инсонларнинг маънавий комиллик сари талпинишлари натижасида мазкур категорияларни номловчи абстракт сўзлар вужудга келади: *маънавият*, *мафкура*, *қадрият*, *анъана*, *салоҳият*, *инсонпарварлик*, *бағрикенглик*, *барқарорлик*, *ақиданарастлик*...

Демак, тил лугат таркибининг абстракт сўзлар билан узлуксиз бойиб боришининг асосий сабаби антропоцентриқ омил – инсон омили экан. Инсоният цивилизацияси жараёнида тафаккурнинг абстракциялаш фаолиятининг мураккаблашуви, жумладан, белги ва муносабатларни объектдан ажратиб идрок қила олиши, бевосита кузатишда бўлмаган ҳодиса ва моҳиятларни ҳам англай олишининг шаклланиши ва маънавий-руҳий дун-

⁷ Каримов И. А. Юсак маънавият – энгилмас куч. Тошкент: Маънавият, 2008. 19-бет.

⁸ Брикотнина Л. В. Қўрсатилган диссертация. 63-бет.

ёсининг кам
юқоридагила
вишда абстра

In Muhayy
tionary's struct
that the main c

Н

Сўзловчи
ли фойдалан
нутқ қаратил
ўзгаришсиз ё
ҳолда қўллани

Замонави
ва ўзиники б

Тилшунослик
ўзлаштирма

“Лингвистик
гапга қуйида

иштирок этга
ўз мулоҳазаси

Ўзиники
ўрни, лингво

тилшунослик
ларда ҳам фи

ёт назарияси
гапларнинг ш

орқали тафак
лар ўзиники б

лари сингари
ана шу восита

нутқнинг эст
атининг асос

ўқувчига етк
кўчирма гапл

Бадийий ма
лифининг ма

объектив воқ
ҳолат тавсифи

бўлмаган куч
омилларидан

ми асар бевос
ўзиники бўлм

маълумотларн
гини кучайти

Ҳожиёв

ёсининг камол топиши асносида тилда абстракт сўзлар вужудга келди ва юқоридагиларнинг узлуксиз тараққиёти тил луғат таркибининг доимий равишида абстракт сўзлар ҳисобига бойиб боришини таъминлайди.

Resumes

In Muhayyo Hakimova's article under the title of "Reasons of enrichment of dictionary's structure with abstract words" basin on analysis is shown that the main shown that the main cause of this process is anthrocentric factor.

Шоҳида СИДДИҚОВА

НУТҚИЙ МУЛОҚОТДА ЎЗИНИКИ БЎЛМАГАН КЎЧИРМА ГАПЛАР

Сўзловчи ёки ёзувчи баъзан фикр ифодалашда ўзга гаплардан ҳам унумли фойдаланади. Ўзгаларнинг гапи сўзловчи томонидан нутқий вазият, нутқ қаратилган шахс билан боғлиқ хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда ҳеч ўзгаришсиз ёки мазмуни сақланган, аммо грамматик жиҳатдан ўзгартирилган ҳолда қўлланилиши мумкин.

Замонавий тилшуносликда нутқ ифодалашнинг кўчирма гап, ўзга гап ва ўзиники бўлмаган кўчирма гап (ЎБКГ) каби турлари қайд қилинади. Тилшунослик бўйича яратилган тадқиқотларда асосан кўчирма гап ва ўзлаштирма гаплар тўғрисида бирмунча тўлароқ фикрлар баён қилинган. "Лингвистик терминларнинг изоҳли луғати"да ўзиники бўлмаган кўчирма гапга қуйидагича изоҳ берилган: "Автор кўчирма гаптаги сўзловчи сифатида иштирок этган гап. Бунда автор персонаж тилида ўзи гапиради ёки воқеага ўз мулоҳазасини киритади"¹.

Ўзиники бўлмаган кўчирма гаплар ва уларнинг бадий матнда тутган ўрни, лингвопоэтик вазифалари, услубий хусусиятлари тўғрисида нафақат тилшуносликка оид манбаларда, балки адабиётшуносликка оид изланишларда ҳам фикр юритилади. Жумладан, 1978 йилда нашр этилган "Адабиёт назарияси"нинг 1 жилдида: "Бадий нутқда ўзиники бўлмаган кўчирма гапларнинг шаклларида фойдаланиш "қисман" ўзлаштирилган кўчирма гап орқали тафаккур юритиш санъати" деб таъриф берилади. Шундай экан, адиблар ўзиники бўлмаган кўчирма гаплардан ҳам бошқа бадий тасвир воситалари сингари фаол фойдалансалар, қахрамонларнинг ички ҳис-туйғуларини ана шу восита орқали ўқувчига етказиб беришга ҳаракат қилсалар, бадий нутқнинг эстетик тасвир кучини янада оширган бўладилар. Зеро, сўз санъатининг асосий моҳияти санъаткор ҳис қилган бирор туйғу-кайфиятни ўқувчига етказишдан иборат. Мана шу эстетик вазифани ўзиники бўлмаган кўчирма гаплар ифодалайди.

Бадий матнларда тил бирликларининг қўлланилиши, аввало, асар муаллифининг маданий-маънавий дунёқарашига, тафаккури, ўзини ўраб турган объектив воқелик фактларига бўлган муносабатига боғлиқ бўлади. Рухий ҳолат тавсифи ва муносабат ифодалашда муҳим аҳамият касб этувчи ўзиники бўлмаган кўчирма гапларни нутқий мулоқотнинг энг муҳим ички лисоний омилларидан бири дейиш мумкин. Чунки бадий матндаги воқеалар тизими асар персонажларининг ўзаро муносабати асосида очиб берилар экан, ўзиники бўлмаган кўчирма гаплар тасвирланаётган персонаж тўғрисидаги маълумотларни янада тўлдиради ва бадий асар тилининг таъсирчанлигини кучайтиради. Нутқнинг этносоциопрагматик хусусиятлари бўйича

¹ Ҳожиёв А. Лингвистик терминларнинг изоҳли луғати. Тошкент, 1985. 115-бет.